

Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi sairausvakuutuslain, työsopimuslain ja varhaiskasvatuslain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi

Johdanto

Sosiaali- ja terveysministeriö on pyytänyt lausuntoa luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi sairausvakuutuslain, työsopimuslain ja varhaiskasvatuslain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi.

Esityksessä ehdotetaan toteutettavaksi hallitusohjelman mukainen perhevapaaudistus. Lisäksi ehdotetuilla muutoksilla pannaan täytäntöön Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/1158 vanhempien ja omaistaan hoitavien työ- ja yksityiselämän tasapainottamisesta ja neuvoston direktiivin 2010/18/EU kumoamisesta (työelämän tasapaino -direktiivi).

Esityksessä ehdotetaan uudistettavaksi sairausvakuutuslain mukaiset vanhempainpäivärahasäännökset. Työsopimuslain perhevapaita koskeviin säännöksiin esitetään tehtäväksi sairausvakuutuslain vanhempainpäivärahasäännösten edellyttämät muutokset. Lisäksi työsopimuslakiin ehdotetaan työelämän tasapaino -direktiivin täytäntöönpanosta johtuvia muutoksia. Uudistusta tukevia muutoksia ehdotetaan tehtäväksi myös varhaiskasvatuslakiin ja varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annettuun lakiin. Lisäksi useisiin etuuslakeihin ja muihin lakeihin ehdotetaan pienempiä sisällöllisiä tai teknisiä muutoksia.

Lakien on tarkoitus tulla voimaan 1.8.2022.

Tausta

Hallitusohjelman mukaisesti yhdessä työmarkkinaosapuolten kanssa toteutetaan kunnianhimoinen ja perheiden hyvinvointia tukeva perhevapaaudistus. Tavoitteena on, että perhevapaat ja hoitovastuu jakautuvat perheissä tasaisesti molempien vanhempien kesken, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo työelämässä vahvistuvat ja sukupuolten väliset palkkaerot pienenevät. Perheiden valinnan ja joustojen mahdollisuuksia perhevapaiden pitämisessä lisätään. Uudistus toteutetaan siten, että se kohtelee tasa-arvoisesti kaikkia perheitä ja huomioi yrittäjyyden eri muodot.

Työelämän tasapaino -direktiivi annettiin 20.6.2019. Jäsenvaltioiden on saatettava direktiivin edellyttämät lait, asetukset ja hallinnolliset määräykset voimaan viimeistään 2.8.2022, jolloin vanhempainvapaadirektiivi kumotaan.

Hallituksen esitystä on valmisteltu yhteistyössä työmarkkinakeskusjärjestöjen kanssa kahdessa eri työryhmässä, joista toinen on toiminut sosiaali- ja terveysministeriön ja toinen työ- ja elinkeinoministeriön johdolla.

Väestöliiton kannanotot - vanhempainpäiväraahajärjestelmä

Hallituksen esitysluonnoksessa esitetyt tavoitteet ja ehdotukset ovat kannatettavia ja vastaavat pitkälti mm. Väestöliiton aiemmin tekemiä esityksiä lasten hyvinvoinnin tukemisesta, perhemuotojen monimuotoisuuden sekä perheiden ja yksilöllisten tarpeiden huomioimisesta ja tasa-arvon vahvistamisesta. Väestöliitto painottaa erityisesti uudistuksen perhepoliittista ja lapsipoliittista vaikutusta. Lapsi- ja perhemyönteisyys on merkityksellistä yksilö- ja perhetasolla ja sen lisäksi myös väestötasolla. Kansallinen lapsistrategia (Komiteamietintö; Valtioneuvoston julkaisu 2021:8) on julkaistu helmikuussa 2021 ja se sisältää perhevapaisiin liittyviä linjauksia seuraavasti:

Strategiset linjaukset/perheen riittävä toimeentulo sekä työn ja perheen yhteensovittaminen.

Sitoudutaan vähentämään lapsiperheköyhyyttä määrätietoisin toimin läpi yhteiskunnan. Lapsiperheiden riittävän toimeentulon varmistaminen ja lapsiperheköyhyyden vähentäminen nostetaan painopisteiksi sosiaaliturvan kehittämisessä.

Kehitetään yhteistyössä työelämän perhemyönteisyyttä ja tunnustetaan erilaisia työn tekemisen tapoja. Työn, opintojen ja perheen yhteensovittamisessa huomioidaan nykyistä paremmin perheiden ja perhemuotojen moninaisuus sekä koko lapsuus aika. Lisätään joustavia mahdollisuuksia perheille jakaa hoivavastuuta vanhempien ja muiden läheisten kuten isovanhempien kesken. Turvataan perheiden valinnanvapaus järjestää etenkin pienten lasten hoito kotona.

Huomioidaan perheiden ja perhemuotojen moninaisuus erilaisissa suoraan tai välillisesti perheille suunnattavissa tukimuodoissa. Perheille suunnattavaa tukea kehitetään huomioimaan pikkulapsivaiheen tarpeiden lisäksi nykyistä paremmin myös muu lapsuus aika.

Lapsistrategia tunnistaa myös lapsi- ja perhemyönteisyyden ja syntyvyyden välisen yhteyden. Strategian mukaan Suomen kansantaloutta kuormittavat muuttuva huoltosuhde ja alhainen syntyvyys, ja perheellistymisen esteet ja syntyvyyden aleneminen ovat ongelma myös inhimillisestä näkökulmasta. Lausunnolla oleva esitys luo myös rohkaisua ja kannusteita oman lapsitoiveen täyttämiseen eli ensimmäisen tai seuraavan lapsen saamiseen.

Perheellistymisen taloudellisia esteitä ja lapsiperheköyhyyden syitä tulee hallituskaudella ja sosiaaliturvauudistuksen yhteydessä selvittää laajemminkin.

Uudistus mahdollistaa opiskelun, työn tai yrittäjyyden yhteensovittamisen vanhemmuuteen pikkulapsivaiheessa entistä joustavammin. Uudistus voi koko yhteiskunnan tasolla tukea Suomen toipuvaa syntyvyyttä, mitä Väestöliitto pitää myönteisenä, koska Suomen väestönkehitys olisi näin nykyistä kestävämmällä uralla ja nykyistä suurempi lapsiluku on myös monien oma ihanne.

Väestöliitto kannattaa peruslinjausta vanhempainpäivärahojen lähtökohtaisesta tasajaosta kahden vanhemman tilanteessa. Malli korostaa vanhempien tasaveroisuutta ja jättää silti vanhempien ja lasten yksilöllisille tilanteille ja tarpeille tilaa ja antaa perheille valinnanvapautta.

Vanhempainvapaan pidentäminen on oikeansuuntainen toimenpide. Pidemmällä aikavälillä uutta perhevapaamallia tulee edelleen kehittää niin, että vanhempien yhteenlaskettu päiväraha kausi on vielä nyt tehtyä ehdotusta pidempi, 1,5 vuotta vastaava jakso. Perheiden yleinen toive on hoitaa lasta kotona 1,5-2 vuotta, ja nykyisin valtaosa perheistä käyttääkin toivotun kotihoitovaiheen järjestämiseksi lasten kotihoidon tukea.

Eryteisesti peruspäivärahan tasoa tulee pidemmällä aikavälillä korottaa. Ansioon suhteutusta korvauksesta esimerkkiä voidaan ottaa Ruotsista ja Virossa, missä vanhempainetuudet ovat suhteessa edunsaajan ansioihin Suomea anteliaammat.

Lausunnolla olevassa esityksessä Väestöliitto pitää myönteisenä muutoksena sitä, että lainsäädäntöä korjataan yhden taloudellisesti haavoittuvan ryhmän osalta poistamalla vaatimus edeltävästä 180 päivän vakuutuskaudesta vanhempainpäivärahan edellytyksenä.

Väestöliitto kiittää sitä, että perheiden monimuotoisuuden huomioiminen etenee perhevapaaudistuksen myötä. Tässä suhteessa esitys vaatii toisaalta vielä korjauksia siltä osin kuin jotkin perhemuodot ovat joutumassa etuuksien leikkausten kohteeksi. Yksinhuoltajien käyttöön ehdotetaan vastaavaa päivärahakautta kuin kahden vanhemman perheille. Tämä on myönteistä. Samoin on myönteistä tämän päivärahakauden ehdotetut jakomahdollisuudet yksinhuoltajan puolisolle (sosiaalinen vanhempi). Myös ehdotus mahdollisuudesta päivärahakauden keskittämiseen yhdelle vanhemmalle silloin, kun vamma tai sairaus estää toista vanhempaa hoitamasta lasta, on kannatettava. Toisaalta kun vamma tai pitempiaikaisesti sairas henkilö tulee vanhemmaksi, hänen on voitava valita myös aktiivinen vanhemmuus niin, että käytännön tilanteisiin saadaan tukea esim. vammaispalveluista ja muista sosiaalipalveluista.

Suomalaiset perheet toivovat (Väestöliiton Perhebarometri 2018) lisää joustavuutta työ- ja perhe-elämän yhteensovittamiseen ja vanhempainvapaakausien jaksottamiseen. Päivärahamallin luonnoksessa olevat joustot kiintiöiden ajoituksessa ovat tärkeä edistysaskel.

Pidemmällä aikavälillä Väestöliitto esittää, että joustojen käyttö mahdollistetaan kahta vuotta pidemmälle ajanjaksolle – työelämän tasapaino -direktiivin viitoittamalla tavalla noin kouluikään eli kahdeksan vuoden ikään asti.

Ehdotettu osittainen vanhempainvapaa ei ole yhdenvertainen erilaista työtä tekevien kesken, koska esim. osa-aikatyössä yhtä pidettyä osapäiväistä vapaata ja siitä saatua osittaista vanhempainrahaa kohti kuluu kokonainen vanhempainrahapäivä. Järjestelmän joustavuuteen ja vapaiden käytön helpottamiseen jää tässäkin vielä parantamisen varaa.

Vaikka uudistus mahdollistaa opiskelun, työn tai yrittäjyyden yhteensovittamisen vanhemmuuteen pikkulapsivaiheessa entistä joustavammin, tarvitaan lainsäädäntömuutosten lisäksi vahvoja toimia työelämän käytännön perheystävällisyyden vahvistamiseksi. On tärkeää, että myös perheen ja opiskelun yhteensovittamisen mahdollisuuksia parannetaan käytännössä esim. KELAn, oppilaitosten ja järjestöjen yhteistyönä.

Väestöliitto painottaa, että tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen ja lapsi- ja perhemyönteisyyteen liittyvien tavoitteiden ohella uudistuksessa on huomioitava myös terveystaloudelliset tavoitteet, kuten raskaussuojelu ja imetyksen mahdollistaminen. Esityksessä käsitelläänkin perhevapaiden ja imetyksen välistä yhteyttä ja todetaan, että mm. yhdessä kotihoidon tuen käytön kanssa imettävän äidin on mahdollista hoitaa lasta kotona imetyssuositusten mukaisen ajan. Väestöliiton näkemyksen mukaan tulisi parantaa vaihtoehtona myös imetyksen ja työn yhteensovittamista. Siksi Väestöliitto esittää, että Suomi sitoutuisi Kansainvälisen työjärjestö ILO:n Äitiyssuojelusopimukseen. Sopimuksessa on mm. määritelty oikeus palkallisiin imetys- tai pumppaustaukoihin.

Väestöliiton kannanotot – perhevapaat ja työsuhde

Esitys jakaantuu toisaalta sosiaaliturvaetuuksia ja toisaalta työsuhdetta koskeviin muutoksiin. Joustavuuden lisääminen jää uudistuksessa erityisesti työsuhteisilla osin keskeneräiseksi. Vapaiden käyttöä koskevat ilmoitusajat ovat perheiden näkökulmasta pitkiä. Perheen näkökulmasta vanhempainvapaiden jaksojen määrä voisi olla myös lapsikohtainen. Jos perheeseen syntyy lyhyessä ajassa useampi lapsi, vanhemmalla voisi olla käytössään useampi kuin neljä jaksoa vuodessa.

Väestöliiton kannanotot - omaishoitovapaat

Lausunnolla oleva esitys sisältää perhevapaasäännösten rinnalla uudet säännökset omaishoitovapaasta. Esitys luo tältäkin osin Suomen mallin työelämän tasapaino -direktiivin toimeenpanosta. Ikääntyvässä yhteiskunnassa myös omaisten ja läheisten kantama hoivavastuu ”vauvasta vaariin” on tärkeä tunnistaa, tehdä näkyväksi ja ottaa huomioon toimeentuloturvan, sosiaali- ja terveyspalvelujen ja työelämän uudistuksissa. Kun perhe määrittellään laajasti eri perhetyypit ja ikäkaudet huomioiden, omaishoivan kysymykset voidaan nähdä osana perhepolitiikkaa. Taloudellisten ja työllisyys- ja työelämänäkökohtien rinnalla on tarkasteltava hoivan inhimillisistä, ihmissuhteita koskevia ulottuvuuksia.

Omaishoitovapaan määrittelyssä omaishoidon käsite on pidettävä erillään sosiaalihuollon omaishoitotilanteista, joissa kunta (jatkossa mahdollisesti hyvinvointialue) tekee henkilön kanssa omaishoitosopimuksen ja maksaa omaishoidon palkkiota. Omaishoitovapaa on työsuhteessa olevalle subjektiivinen oikeus vapaaseen läheisen henkilön äkillisessä hoivan tarpeessa. Väestöliitto ehdottaa, että omaishoitovapaassa huomioitaisiin läheisten asuminen myös muussa kuin omaishoitajan taloudessa. Työsopimuslain 7a §:ää säädettäessä Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta (TyVM 14/2010 vp) totesi, että työntekijällä tulee olla mahdollisuus jäädä määräjaksiksi hoitamaan myös muuta läheistä henkilöään kuin perheenjäsentään. Läheisyys ei ole riippuvainen asumisjärjestelyistä, ja äkillisiä tilanteita voi läheiselle tulla missä elämänvaiheessa ja iässä vain.

Kuten lasten hoidossa myös omaishoitotilanteissa taloudellista taakkaa omaishoidon aiheuttamasta tulonmenetyksistä tulisi tasata sosiaalivakuutuksen kautta. Väestöliitto ehdottaa ainakin pitemmällä aikavälillä uudistusta täydennettäväksi niin, että omaishoitovapaasta maksettaisiin omaishoitorahaa. Tämä parantaisi omaishoitovapaan yhdenvertaisuutta niin, että se mahdollistaisi pienituloisillekin paremmin vapaan käytön.

Uudistuksen toimeenpano ja yhteistyö

Uudistuksen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää asennemuutoksia niin ihmisten yksityiselämässä kuin työpaikoilla. Uudistuksen toteutuvia vaikutuksia on seurattava ja arvioitava.

Valtioneuvoston kanslia tilasi v. 2020 selvityksen Suomen väestökehityksestä ja Väestöpoliittinen selvitys Syntyvyyden toipuminen ja pitenevä elinikä – Linjauksia 2020-luvun väestöpolitiikalle (Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2021:2) julkaistiin maaliskuussa 2021. Selvitys kiteytyy viiteen linjaukseen, joista yksi Lapsia – totta kai -linjaus edustaa lapsimyönteisyyttä ja ihmisten omia toiveita tukevaa pronatalismia. Jokainen lapsi on tervetullut ja jokaiseen lapseen panostetaan. Selvityksessä nostetaan esille myös perhevapaauudistuksen tärkeys seuraavasti:

Lastensaantia koskevat kampanjat, kannustimet, tai perhelupaukset ovat aiheellisia juuri nyt, kun Suomen syntyvyys on vaa’an kielessä pitkään jatkuneen laskun sekä pandemian takia. Perhevapaauudistuksen yhteydessä olisi mahdollista herättää keskustelua uusista

joustomahdollisuuksista ja eri tavoista olla vanhempi ja elää lasten kanssa. Seksuaali- ja lisääntymisterveyden sekä hedelmällisyystietoisuuden edistämiseksi tulisi päivittää opetusta ja tukimuotoja lapsille ja nuorille aikuisille.

Väestöliitto tukee näitä Väestöpoliittisen selvityksen ehdotuksia.

Väestöliitto painottaa viranomaisten, työmarkkinaosapuolten, työpaikkojen ja oppilaitosten sekä sosiaali- ja terveysalan järjestöjen hyvää yhteistyötä uudistuksesta viestimisessä, uudenlaisten toimintamallien kokeilemisessa ja hyvien käytäntöjen levittämisessä. Väestöliitto on osaltaan valmis toimimaan tässä yhteistyössä. Väestöliitto on sosiaali- ja terveysministeriön rahoituksella luonut pilotoinnin avulla perheystävällisen työpaikan toimintamallin ja Perheystävällinen työpaikka -tunnuksen. Viimeksi v. 2019–21 Väestöliitto on tukenut Tasa-arvo ja isät -hankkeessa Työsuojelurahaston tuella isäystävällisyyden lisäämistä hankkeeseen osallistuneilla työpaikoilla.